

Ortodoksų bažnyčia Lietuvoje: tikinčiųjų identitetai ir kintantis geopolitinis kontekstas

MONIKA FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, ANDRIUS MARCINKEVIČIUS

Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas, Goštauto g. 9, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas: monika@ces.lt; andrius@ces.lt

Straipsnyje analizuojami Maskvos patriarchatui pavaldžios Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos bendruomenės etnis ir religinis identitetai, šių identitetų pobūdį ir sąveiką lemiantys istoriniai veiksniai, šiuolaikiniai demografiniai, socialiniai ir geopolitiniai aspektai. Analizei pasitelkti 2019–2021 m. atlikti kokybiniai interviu su įvairaus amžiaus ortodoksų tikėjimą išpažįstančiais rusais arba mišrios tapatybės rusakalbiais bei ortodoksų bažnyčios atstovais (dvasininkais, religinių organizacijų atstovais, kt.) ir oficialaus arkivyskupijos žurnalo „Vestnik“ (2012–2022 m.) tekstai. Atskleista, kad tyrimo laikotarpiu šiai ortodoksų bendruomenei Lietuvoje buvo svarbūs istoriškai susiklostę glaudūs ryšiai su Rusija, rusų etnis ir Rusijos ortodoksų tradicija, bet nemaža dalis šios bendruomenės tapatinosi su visuotine (Bizantijos) ir (ar) vietine (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės) ortodoksų tradicijomis, taip pat susidūrė su iššūkiu prisitaikyti prie dabartinėje Lietuvos visuomenėje vykstančių socialinių demografinių ir politinių procesų (asimiliacija, mišrios šeimos, lietuvių kalbos vartojimas, geopolitiniai pokyčiai).

Raktažodžiai: Ortodoksų bažnyčia Lietuvoje, etniškumas, kalba, etno-religinis identitetas

ĮVADAS

Ortodoksų bažnyčia Lietuvoje retai patenka į sociologinių tyrimų akiratį. O sociologinė prieiga reikalinga siekiant suvokti šioje bažnyčioje vykstančius procesus, ortodoksų bendruomenių identitetus ir juos formuojančius veiksnius. Su šiais identiteto aspektais, įskaitant sąsajas su Rusija, rusų etnine tapatybe ir Rusijos ortodoksų tradicija, susiję klausimai tapo ypač aktualūs dėl geopolitinio konteksto, kintančio nuo 2022 m. Maskvos patriarchui Kirilui parėmus Rusijos karą prieš Ukrainą kilo didelio atgarsio sulaukęs ortodoksų dvasininkijos Lietuvoje vidaus konfliktas, lėmęs kritikavusių patriarchą dvasininkų pašalinimą iš luomo ir paskatinęs viešajame diskurse diskusiją dėl Maskvos patriarchatui pavaldžios Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos geopolitinės orientacijos ir lojalumo Lietuvos valstybei. Įtampos diskusijai pridėjo 2023 m. kovo 21 d. pasirašyta Lietuvos Vyriausybės ir Visuotinio (Konstantinopolio) patriarchato bendradarbiavimo sutartis, numačiusi gaires alternatyvios

Maskvai ortodoksų struktūros įkūrimui. Nuo 2024 m. vasario mėn. šalyje veikia dviem jurisdikcijoms priklausančios ortodoksų bendruomenės.

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, nuo XIII a. iki XXI a. pradžios ortodoksų religijai istorinės ir dabartinės Lietuvos valstybės teritorijose atstovavo dažniausiai rytų slavų kilmės gyventojai. Tačiau politinė konkurencija su Maskvos (Rusijos) valstybe ir ortodoksų gyventojų pilietinio integravimo poreikis skatino nuo XIV a. pradžios iki XVII a. pabaigos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) ir Abiejų Tautų Respublikos (ATR) valdovus turėti Konstantinopolui pavaldžią metropoliją bei sudarė sąlygas skleisti vietos ortodoksų kultūrinei tradicijai (Baronas 2001). Sąsajų su rusų etnine tapatybe pradžia slypi Rusijos imperijos valdymo laikotarpyje, kai ortodoksų religija buvo valstybinė, o jai atstovavo dažniausiai prie Rusijos ortodoksų bažnyčios (ROB) prijungti unitai, taip pat iš įvairių Rusijos imperijos regionų atvykę valdininkai, kariškiai, valstiečiai ir t. t. Pasak istorikų, dėl ROB ortodoksų tradicijos svetimumo lietuviams, iki pat XX a. pabaigos Lietuvoje neatsirado židinių, galinčių suformuoti kokią nors lietuvių ar lietuvių-rusų tapatybės raišką (Ляукайтите 2018).

Kita vertus, nėra objektyvu įvardyti dabartinę Maskvos patriarchatui pavaldžią Lietuvos ortodoksų arkivyskupiją vienalyte etninio identiteto, sąsajų su Rusija ar rusų kultūra atžvilgiu bendruomene. Lietuvos valstybingumo atkūrimą 1990 m. aktyviai rėmęs arkivyskupas Chrizostomas (Martyškinas) vertino ortodoksų religiją kaip galimą alternatyvą sovietinės ideologijos paveiktų rusų ir kitų tautybių žmonių vienijimui, o atsižvelgdamas į naujas politines realijas palaikė dialogą su Lietuvos Vyriausybe ir plėtojo ekumeninius ryšius su kitomis krikščionių bažnyčiomis. Ortodoksų bažnyčios sąsajas su Lietuva stiprino ortodoksų pripažinimas viena iš tradicinių šalies religinių bendruomenių, pripažįstant kartu teisę tvarkytis pagal savo kanonus (Marcinkevičius 2023). Reikšmingu įvykiu, bylojusiu apie dalies ortodoksų identiteto kaitą, tapo parapijos, kuriose pamaldos imtos vesti lietuvių kalba, įkūrimas Vilniuje 2005 metais (Frėjutė-Rakauskienė 2022). Siekdama išlikti patrauklia skirtingų tautybių žmonėms, Lietuvos ortodoksų arkivyskupija pabrėžia viešajame diskurse tam tikrą savarankiškumą nuo ROB ir smerkia Rusijos karą prieš Ukrainą.

Šiame straipsnyje, remiantis 2019–2021 m. atlikto lauko tyrimo duomenimis ir žurnalo „Vestnik“ tekstais, analizuojama etniškumo ir religijos sąveika Maskvos patriarchatui pavaldžioje Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos bendruomenėje iki Rusijos karo prieš Ukrainą pradžios 2022 m. vasario 24 d. Teigiama, kad nepaisant istoriškai svarbių ryšių su Rusija, rusais ir Rusijos ortodoksų tradicija, nemaža dalis ortodoksų tyrimo laikotarpiu tapatinosi su visuotine (Bizantijos) ir (arba) vietine (LDK) ortodoksų tradicija bei susidūrė su poreikiu į religinį švietimą ir religines praktikas įtraukti lietuvių, baltarusių, ukrainiečių kalbas. Siekiant pagrįsti šį teiginį, straipsnyje aptariamas istorinis kontekstas, aktualių demografinių, socialinių ir kitų veiksnių poveikis aptariamoms bendruomenės tapatumui, taip pat tyrimo duomenys apie rusų ir rusakalbių, mišrios tapatybės atstovų etno-religinio identiteto raišką. Visuotinio patriarcho egzarchato įkūrimas 2024 m. vasarį straipsnio autorių vertinamas kaip politinis veiksmas Rusijos karo prieš Ukrainą kontekste, o ne radikalių Lietuvoje šiuo metu gyvenančių ortodoksų identiteto pokyčių „iš vidaus“ pasekmė. Nepaisant atsiradusios alternatyvos, dauguma šios religijos atstovų išlieka lojalūs Lietuvos ortodoksų arkivyskupijai, kuriai šiuo metu priklauso 50 parapijų.

Ortodoksų ir stačiatikių, kitos su maldos namais ir religine praktika susijusios sąvokos moksliniame ir viešajame diskurse lietuvių kalba nėra nusistovėjusios. Šiame straipsnyje vartojamos ortodoksų ir bažnyčios sąvokos yra sinonimiškos interviu citatose lietuvių kalba pa-sitaikantioms stačiatikių ir cerkvės sąvokoms.

TEORINĖS ĮŽVALGOS IR METODOLOGINĖS PRIEIGOS

Apibendrinant iki šiol atliktus tyrimus Baltijos šalyse, analizuojančius etninius (rusų ir rusakalbių) ir religinius (ortodoksų) identitetus ir jų sąsajas, dera pažymėti, kad skirtingai nei Estijoje (Paert 2016; Kilp, Pankhurst 2013) Lietuvoje trūksta išsamių tyrimų apie ortodoksų bendruomenės narių etninį identitetą ir jo kaitą nuo 1990 m. Nors atlikta daug istorinių, sociologinių ir kalbinių tyrimų apie tautinių mažumų tapatybę, daugiausia dėmesio juose skiriama tokiems tapatybės aspektams kaip kalba (gimtoji), istoriniai naratyvai, mažiau – išpažįstamai religijai (Savukynas 2003; Korzeniewska 2013; Schröder, Petrušauskaitė 2013; Frėjutė-Rakauskienė, Marcinkevičius, Šliavaitė 2022).

Teorinėms diskusijoms apie etniškumo ir religijos sąsajas etniškumas dažniausiai yra vertinamas kaip pagrindinė analizės kategorija, o kalba ir (ar) religija kaip etninį tapatumą papildančios ir stiprinančios kategorijos. Konstruktivistinis požiūris į identitetą (Barth 1969; Brubaker, Cooper 2000; Brubaker 2004; Yuval-Davis 2006) apibūdina religiją kaip kultūrinį etniškumo turinį (papročiai, kalba, tradicijos). Kalba ir religija čia laikomos dviem sritimis, susijusiomis su socialiniais ir politiniais kultūrinių skirtumų šiuolaikiniame pasaulyje aspektais (Brubaker 2004: 85), nes jos pirmiausia pasitelkiamos brėžiant ribas tarp bendruomenių ir yra pagrindiniai socialinio, kultūrinio ir politinio identifikavimo šaltiniai (Brubaker 2004: 87–88). Kiti mokslininkai religiją laiko simboliniu ir kultūriniu etninės tapatybės elementu (Gans 1994: 585). Sociologai taip pat vartoja „kultūrinės religijos“ (angl. *cultural religion*) sąvoką, kuria apibūdinamas tapatinimasis su kultūrine tradicija, bet nebūtinai fizinis dalyvavimas religinėse ceremonijose ar praktikoje (Demerath, III 2000; Mitchell 2006).

Yra sociologinių tyrimų, kuriuose religija matoma, kaip padedanti stiprinti etniškumą ir prisidedanti brėžiant etninės bendruomenės ribas (Eid 2007) arba kaip svarbesnis identifikatorius nei etniškumas (Jacobson 1997). Kiti išvelgia stiprų ryšį tarp religijos, etniškumo ir tautinės tapatybės, ir įvardija tai „etnoreligiškumo“, „religinio nacionalizmo“ bei „etnodoksinės“ (angl. *ethno-religiosity*, *religious nationalism*, *ethnodoxy*) sąvokomis ir šiuo atžvilgiu mato prielaidas, vedančias į ekstremizmo ir ksenofobijos apraiškas, o kai kuriais atvejais – teroro aktus (Karpov, Lisovskaya, Barry 2012; Warhola, Lehning 2007; Potts 2016). Pavyzdžiui, tyrėjai, analizuojantys stačiatikybės ir rusiškumo sąveiką, daro išvadą, kad Rusijoje šios dvi kategorijos yra tarpusavyje susijusios (Karpov, Lisovskaya, Barry 2012: 644), o „ROB [Rusijos ortodoksų bažnyčia] prisistato kaip nacionalinė rusų bažnyčia ir rusų tautinio dvasingumo, kultūros ir valstybingumo saugotoja“ (Filatov, Lunkin 2010: 362).

Šiame straipsnyje pristatomas lauko tyrimas (giluminiai interviu), atliktas nuo 2019 m. spalio iki 2021 m. lapkričio mėn. Vilniuje, Kaune, Visagine, Švenčionyse ir Šalčininkuose. Tyrimo tikslas buvo analizuoti etninio ir religinio identiteto sąsajas ir jas lemiančius veiksnius lenkų katalikų ir rusų ortodoksų bendruomenėse Lietuvoje (cf. Frėjutė-Rakauskienė, Marcinkevičius, Šliavaitė 2022). Iš viso tyrime buvo atlikti 125 interviu, tačiau šiame straipsnyje analizuojami 24 giluminiai pusiau struktūruoti interviu (Adams 2015: 492–505; Knott, Rao, Summers, Teeger 2022: 9–10) su įvairaus amžiaus (jaunesniais, vidurinės ir vyriausiosios kartos) ir lyties Lietuvos gyventojais, kurie laiko save rusais ir mišrios tapatybės rusakalbiais bei ortodokais; kiti 11 pusiau struktūruotų interviu buvo atlikti su ortodoksų įvairaus laipsnio dvasininkais (kunigais, diakonais), ortodoksų religinių nevyriausybinų organizacijų atstovais, religinės žiniasklaidos atstovais, katechetais. Informantų atranka atlikta taikant „sniego gniūžtės“ bei tikslinės atrankos metodus. Pusiau struktūruoto klausimyno teminės gairės palietė informantų etninę ir religinę tapatybę; maldos namų lankymą, religines praktikas, religines šventes ir tradicijas; religinių NVO veiklą ir bendradarbiavimą. Interviu vyko lietuvių arba

rusų kalbomis, visi tyrimo dalyviai buvo supažindinti su tyrimo tikslais, tyrimo duomenų saugojimo ir naudojimo sąlygomis, kurios užtikrina tyrimo dalyvių anonimiškumą ir konfidencialumą. Pokalbis buvo įrašytas informantų sutikimu. Be atlikto lauko tyrimo (interviu), remiamasi ir Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos kas ketvirtį leisto 2012–2022 m. žurnalo „Vestnik“ publikacijomis, atspindinčiomis ortodoksų etno-religinės tapatybės raiškos trajektorijas. Žurnalas šiame tyrime laikomas svarbiu etninių ir religinių mažumų grupių tapatybės raiškos lauku bei įrankiu, perteikiančiu, apmąstančiu ir konstruojančiu tam tikrus identiteto aspektus (Vihalemm, Jakobson 2011; Fajfer 2019; Campbell 2017).

ORTODOKSŲ BAŽNYČIA LIETUVOJE: ISTORINIS KONTEKSTAS IR GEOPOLITINIAI IŠŠŪKIAI

Nuo XIII a. istorinėse ir dabartinėse Lietuvos teritorijose gyvenę ortodoksai ne kartą buvo atsidūrę LDK / ATR ir Maskvos / Rusijos valstybės geopolitinių interesų, taip pat kovų dėl įtakos rytų slavų žemėms, epicentre. LDK valdovų iniciatyva, pirmoji Konstantinopolio patriarchatui pavaldi Lietuvos ortodoksų metropolija su centru Naugarduke buvo įkurta 1317 m., o galutinai Lietuvos (Kijevo) ir Maskvos ortodoksų metropolijos atsiskyrė 1458 m. (Baronas 2001). Po 1596 m. Bresto bažnytinės unijos išlikę ATR teritorijoje ortodoksų dvasiniai židiniai, įskaitant Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyną ir broliją, taip pat buvo pavaldūs Konstantinopolio patriarchatui. Kita vertus, po keleto nesėkmingų ATR karų su Rusija, 1686 m. Visuotinis patriarchas Dionisijus IV perdavė Kijevo metropoliją Maskvos patriarchatui, kurio pastangomis LDK ortodoksų kultūrinis paveldas ir tapatybė buvo absorbuoti rusiškosios stačiatikybės tradicijos (Baronas 2001). ROB pavaldi Lietuvos ortodoksų arkivyskupija įkurta 1839 m. sujungus dėl Rusijos imperijos politinių interesų Unitų bažnyčią su Rusijos ortodoksų bažnyčia (ROB) buvusiose LDK ir ATR žemėse (Šenavičienė 2005: 265). Šios aplinkybės lėmė, kad iki pat XXI a. pradžios Ortodoksų bažnyčia Lietuvoje išliko daugiausia kaip rusakalbių religinė organizacija (Лаукайтите 2018), o jos sąsajos su lietuvių kalba ir lietuvių visuomene tapo ryškesnės dėl pastarųjų keleto dešimtmečių socialinių procesų (asimiliacijos, migracijos) poveikio etninių mažumų tapatybei (Frėjutė-Rakauskienė, Marcinkevičius, Šliavaitė 2022). Rusijai įvykdžius 2014 m. Krymo aneksiją ir karinę intervenciją į Rytų Ukrainą, susiklostė nauja geopolitinė situacija, kurioje Konstantinopolio patriarchatas atšaukė 1686 m. nutarimą dėl Kijevo metropolijos perdavimo Maskvos patriarchatui ir suteikė 2019 m. Ukrainos ortodoksų bažnyčiai autokefalijos statusą. ROB nepripažįsta šio sprendimo.

2022 m. vasario 24 d. Rusijos pradėtas karas prieš Ukrainą išprovokavo istorinio masto pokyčius Lietuvos ortodoksų bendruomenėje: paskatino dalį iš jų atsiriboti nuo Maskvos patriarchato ir kurti naują bažnytinę struktūrą. Šiam procesui pasitarnavo ne tik vidinis ortodoksų dvasininkų konfliktas, lėmęs 5 iš jų pašalinimą iš dvasininkų luomo dėl karo ir patriarcho Kirilo kritikos, tačiau ir Lietuvoje apsistoję tūkstančiai karo pabėgėlių iš Ukrainos (Karo pabėgėliai... 2024) ir politinių pabėgėlių iš Baltarusijos, vengiančių tapatintis su Rusijos ortodoksų bažnyčia ar rusų ortodoksų tradicija. Atsižvelgdami į XIII a. siekiančias stačiatikybės Lietuvoje šaknis ir LDK / ATR laikotarpio ortodoksų tradiciją, 2023 m. kovo 21 d. ministrė pirmininkė Ingrida Šimonytė ir patriarchas Baltramiejus I pasirašė Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Visuotinio Konstantinopolio patriarchato bendradarbiavimo sutartį (Lietuvos Respublikos... 2023). 2024 m. sausį įkurta oficialiai nauja ortodoksų religinė struktūra – Konstantinopolio patriarchato egzarchatas Lietuvoje, kuri vasario 7 d. įrašyta į Juridinių asmenų registrą ir įgijo teisinį pripažinimą, leidžiantį gauti valstybės finansavimą. Konstantinopolio patriarchato egzarchatui Lietuvoje priklauso iš viso 10 ortodoksų bendruomenių.

SOCIODEMOGRAFINIŲ VEIKSNIŲ ĮTAKA LIETUVOS ORTODOKSŲ BENDRUOMENĖS IDENTITETO KAITAI

Remiantis 2021 m. surašymo duomenimis, rusai sudaro 5,0 proc. (141 tūkst.), o ortodoksai 3,8 proc. (105,6 tūkst.) visų šalies gyventojų (Oficialiosios statistikos portalas). Religiniai rusai tapatinasi su trimis tradicinėmis pripažįstamomis Lietuvoje krikščionių bažnyčiomis: stačiatikių (51,5 proc.), Romos katalikų (11,9 proc.) ir sentikių (11,8 proc.). Žymi dalis rusų nėra religingi (11,6 proc.) arba nepateikia šio pobūdžio duomenų (12,1 proc.) (Ambrozaitienė ir kt. 2013: 172–173). Kita vertus, su rusais tapatinasi 72,8 proc. Lietuvos ortodoksų, o ketvirtadalis iš jų yra kitų tautybių atstovai, tarp jų baltarusiai (9,3 proc.), ukrainiečiai (7,8 proc.), lietuviai (6,3 proc.), lenkai (1,1 proc.) (Ambrozaitienė ir kt. 2013: 172–173). Istoriskai rusų ir ortodoksų bendruomenių formavimasis Lietuvoje vyko skirtingų migracijos srautų pagrindu, todėl šios bendruomenės nepasiformavo homogeniškumu, kalbant apie kultūrinį tapatumą, istorinę atmintį, integracijos į Lietuvos visuomenę laipsnį, požiūrį į Rusiją ir t. t. (Marcinkevičius 2012: 51–70). Atlikti iki šiol rusų tapatybės Lietuvoje tyrimai neliudija žymios religijos reikšmės jų etninei tapatybei, nors etniniu ir religiniu požiūriu mišriame Pietryčių Lietuvos regione buvimas rusu buvo labiau siejamas su ortodoksų religija nei rusų kalba (Savukynas 2003).

Nuo Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. dėl įvairių socialinių veiksnių, tarp jų asimiliacijos ir emigracijos, rusų skaičius Lietuvoje nuolat mažėja (Marcinkevičius, Frėjutė-Rakauskienė 2021). Sociologiniai tyrimai rodo, kad rusų asimiliacijos procesai susiję su keliomis esminėmis priežastimis: mažėjančiu rusų kalbos vartojimu tarp jaunosios kartos rusų (ypač augusių mišriose šeimose), nykstančiu šios kalbos prestižu visuomenėje, dvikalbystės (rusų ir lietuvių) plitimu (Petrušauskaitė, Pilinkaitė Sotirovič 2012). Asimiliacijos procesai tarp rusų siejami ir su pokyčiais ugdymo gimtąja kalba srityje (Leončikas 2007), su mokinių skaičiaus bendrojo lavinimo mokyklose sumažėjimu bei mokyklų rusų dėstomąja kalba mažėjimu (Petrušauskaitė, Pilinkaitė Sotirovič 2012: 23).

Ortodoksų bažnyčia Lietuvoje taikosi prie naujų gyvenimo sąlygų, nes daugelis jaunosios kartos rusų nebesupranta rusiškai. Antai nuo 2005 metų liturgija Vilniaus Šv. Paraskevos bažnyčioje vyksta lietuvių kalba, o Lietuvos ortodoksų vyskupijos oficialiosios žiniasklaidos (tinklalapis Orthodoxy.lt, žurnalas „Vestnik“, laikraštis „Stačiatikių Lietuva“) raida per pastarąjį dešimtmetį vystėsi tiek rusų, tiek lietuvių kalbomis. Atlikto lauko tyrimo duomenys taip pat patvirtina minėtus procesus, tokius kaip asimiliaciją, mišrias ortodoksų šeimas ir dėl to prarandamas rusų kalbos žinias, sumažėjusį religingumą, taip pat ir įvairialypę ortodoksų etninę bendruomenės sudėtį.

TYRIMO DUOMENYS

Ortodoksų Lietuvoje etnis ir religinis identitetai

Prieš pristatant apibendrintus interviu metu gautus duomenis apie etninio ir religinio identiteto sąsajas ortodoksų bendruomenėje Lietuvoje, reikia pabrėžti, kad šis tyrimo laikotarpis neapėmė pasikeitusios geopolitinės situacijos, kai 2022 m. vasario 24 d. Rusijos karinės pajėgos pradėjo plataus masto karą prieš Ukrainą, o ortodoksų bendruomenė Lietuvoje formaliai buvo vieninga ir pavaldi tik Maskvos patriarchatui. Kita vertus, jau 2014 m. Rusijos įvykdė Krymo aneksiją ir 2019 m. sausio 5 d. Konstantinopolio patriarcho Ukrainos autokefalinės ortodoksų bažnyčios pripažinimas turėjo įtakos informantų požiūriui interviu, kalbant apie jų santykį su rusiškumu ir ROB.

Straipsnyje pristatomi duomenys rodo, kad Lietuvos ortodoksų bendruomenėje dar iki 2022 metų buvo susiformavusios prielaidos keletu esminių etniškumo ir religijos sąveikos sampratų raiškiai. Nors žurnalo „Vestnik“ tekstuose vengta tiesioginių svarstymų apie etniškumo ir religijos sąsajas, konstruotas naratyvas, kuriuo buvo pabrėžiamas ne tik glaudus Lietuvos ortodoksų ryšys su ROB, bet ir su pasauline (Bizantijos) ir vietine (LDK) ortodoksų tradicijomis. Atlikta interviu duomenų analizė irgi leidžia sugrupuoti informantų požiūrį į keletą esminių teiginių, atspindinčių skirtingus požiūrius į etninio ir religinio identiteto sąsajas. Vieni informantai pabrėžia ortodoksų religijos universalumą. Pavyzdžiui, kalbintas ortodoksų kunigas iš Kauno pabrėžė, kad šią religiją praktikuoja įvairių tautybių žmonės visame pasaulyje, todėl ji negali būti siejama su viena tautybe (rusų):

Todėl, kad ortodoksų religija yra pasaulinė. Tai Bizantija. <...> Rusijoje, galbūt, etniškai tai ir yra susiję, bet čia šiek tiek kitaip. (Interviu rusų k. su ortodoksų kunigu Kaune)

Ortodoksų religiją informantai laiko autentiškiausia krikščionybės šaka ir įvardija tai jos pranašumu prieš katalikybę. Manoma, kad katalikai „atsiskyrė“ nuo ortodoksų dėl politinių priežasčių, o šie išsaugojo seniausias krikščionybės tradicijas:

Net katalikai mus vadina ortodoksais, nes mes laikomės savo tradicijų. (Interviu rusų k. su ortodoksų diakonu Kaune)

Kita vertus, krikščionybės naratyvą informantai vertina kaip vienijantį ortodoksų mažumos ir katalikų daugumos bendruomenes Lietuvoje veiksnį. Pasakojimuose pabrėžiama, kad religingiems žmonėms etniškumas (rusas, lietuvis) nėra toks svarbus kaip buvimas krikščioniu, ką jau kalbėti apie buvimą ortodoksu. Antai ortodoksų kunigas iš Kauno, kalbėdamas apie etniškai ir kultūriškai įvairią šio miesto rusų bendruomenę, reiškė norą suvienyti ją per ortodoksų bažnyčią:

Mums ne taip svarbu, kad tu rusas ar lietuvis, mums svarbu, kad tu krikščionis <...> Tokia labai skirtinga etnine prasme ir kultūrine ir kalbine... ganėtinai skirtinga bendruomenė, bet mes visgi stengiamės koku būdu konsoliduotis aplink Kristų, aplink mūsų dievą, aplink cerkvę. Mums tai svarbiausia. (Interviu rusų k. su ortodoksų diakonu Kaune)

Kiti informantai sieja rusų tapatybę tiesiogiai su ortodoksų tikėjimu ir ritualais, išreikšdami nuostatą, esą ortodoksų religija yra „natūralus“ ir vienintelis pasirinkimas rusui:

Tiesą pasakius, natūraliai kažkaip. Man visai buvo visiškai priimtina, nes vis tiek kultūrinis kontekstas vis dėlto... stačiatikybė mūsų kraštuose jinau labiau siejama su galbūt rusų kultūra, tačiau na, toks klausimas <<kas giliau>>, tai aišku, tai žymiai plačiau. <...> Stačiatikybė iš tikrųjų jinau turi gilius šaknis. Tos šaknys nueina į kokį 11–12-ą amžių, jeigu tiesą sakant. Tai ne tik su rusų, bet rusų kultūra turi ypą glaudžius santykius. Būtent stačiatikybė. Čia ir sau aš kito varianto nemačiau. Nenorejau. (Interviu lietuvių k. su ortodoksu rusu iš Vilniaus, jaunesnė amžiaus grupė)

Kitos vidutinio amžiaus kaunietės, pakrikštytos religinių tradicijų nepuoselėjusioje šeimoje, religijos pasirinkimui įtakos turėjo lankyta mokykla rusų mokomąja kalba ir ortodoksų tikėjimo pamokos:

Mes esame iš nereliginos šeimos. T. y. mano tėvai yra nekrikštyti, bet aš ir sesė krikštijomės į stačiatikius. Nežinau... man ir mokykloje buvo ta religija dėstoma, kuri pas mus vadinosi tikyba. Kažkaip istoriškai susiklostė, kad aš jaučiau, kad aš labiau stačiatikė esu. (Interviu lietuvių k. su ortodokse ruse iš Kauno, vidutinė amžiaus grupė)

Sociologiniai tyrimai atskleidžia, kad svarbios institucijos, ugdančios kartu etninio ir religinio tapatumo elementus, yra ne tik vidurinės, bet ir sekmadieninės mokyklos (interviu lietuvių k. su ortodoksu rusu iš Vilniaus, jaunesnė amžiaus grupė), taip pat religinės nevyriausybinės organizacijos (cf. Mitchell 2006; Kim 2011; Šliavaitė 2022; Frėjūtė-Rakauskienė 2022). Ortodoksų pamaldas lanko žmonės, kilę iš panašios aplinkos (pvz., besimokantys / baigę mokyklą rusų mokomąja kalba) ir kalbantys gimtąja kalba (rusų), o ortodoksų religinės nevyriausybinės organizacijos siekia įtraukti į savo veiklą parapijų jaunimą, prisidėti prie jų religinio ugdymo ir ortodoksų tikybos mokytojų rengimo (interviu rusų k. su dviem ortodoksais rusais, ortodoksų NVO atstovais iš Vilniaus).

Pažymėtina, kad Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos leidžiama spauda, taip pat ir iki 2022 m. žurnalas „Vestnik“, padeda palaikyti bendruomenės ryšius su Rusijos ortodoksų tradicija ir rusų kultūra. Šioje spaudoje skelbiami ne tik vietinių dvasininkų ir pasauliečių, bet ir įvairių autorių iš Rusijos (ROB struktūrinių vienetų narių, teologijos, filosofinės psichologijos, humanitarinių mokslų ir meno studijų srityse dirbančių dvasininkų ir seminaristų, Maskvos dvasinės akademijos auklėtinių) tekstai. Apie tam tikrą santykį su Rusijos ortodoksų tradicija byloja ir žurnalo „Vestnik“ numeriuose su pasididžiavimu aprašomos istorinės asmenybės, besipriešinusios 1596 m. Bresto unijai ir LDK ortodoksų ryšių su Rusija nutraukimui bei dalyvavusios Unitų bažnyčios sunaikinime. Kitas svarbus tokių publikacijų akcentas – Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno, laikomo svarbiausiu Lietuvos ortodoksų dvasiniu centru, priešinimasis Bresto unijai.

Apie Lietuvoje gyvenančių rusų ryšius su stačiatikybe liudija ir sovietmečiu praktikuojama ortodoksų religija:

Ir buvo tai visada. Gali būti kokie nors nedideli momentai buvo, bet kokia beateitų valdžia... jeigu tu tikras... tu visada būsi prieš srovę... taip. (Interviu rusų k. su ortodokse ruse iš Visagino, vidutinė amžiaus grupė)

Šių informantų grupės teigimu, religija buvo perduodama šeimose vyresniosios kartos jaunajai (pvz., močiutės, gyvenančios Rusijoje), o didesniuose miestuose gyvenantys tikintieji savo vaikus ir anūkus krikštijo mažesnių miestelių ir kaimų ortodoksų bažnyčiose (žr. taip pat Šliavaitė, Frėjūtė-Rakauskienė 2022):

Į bažnyčių atvedė močiutė. Tarybiniais metais nelabai buvo galima... ypač toje pačioje vietoje, kur dirbi... mama nelabai galėjo, bet čia ir nebuvo bažnyčios. Mes važinėjome labai retkarčiais į Vilnių, bet jeigu jau mes nuvažiuodavome pas močiutę į Rusiją, tai ten mes labai dažnai eidavome. (Interviu lietuvių k. su ortodokse ruse iš Šalčininkų, vidutinė amžiaus grupė)

Dar kiti informantai pasisako prieš etniškumo siejimą su politika, todėl neigia etniškumo, o kartu ir politikos vaidmenį Lietuvos ortodoksų bendruomenėje (interviu lietuvių k. su ortodoksų kunigu ir dekanu iš Vilniaus). Taip pat, pabrėžiama, kad parapijiečiai turi vyraujančią religinę tapatumą su ortodoksų bendruomene Lietuvoje:

Mes tiesiog nuimam patį žodį rusų ne dėl to, kad mes gėdijamės, o dėl to, kad... tie žmonės, kurie nori priimti Kristų, kaip tik gali apeliuoti į tai „a... rusų... Maskva“, reiškia tai kažkas ne sava, ne gimta. (Interviu rusų k. su ortodoksų kunigu iš Kauno)

Šiuo atveju kalbinti kunigai ir parapijiečiai akcentavo viešajame diskurse vyraujančią daugumos visuomenės požiūrį į Lietuvos ortodoksų bendruomenę ir jos santykius su rusiškumu, Rusijos politiką ir „rusų pasauliu“ dėl jos pavaldumo Maskvos patriarchatui. Kalbėdami apie

etninį aspektą, informantai dažnai turėjo omenyje kintantį geopolitinį kontekstą (iki 2021 m. pasibaigus lauko tyrimui), kurį lėmė 2014 m. Rusijos įvykdyta Krymo aneksija ir karinė agresija Rytų Ukrainoje. Remiantis 2016–2018 m. rusų identiteto Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir Visagine tyrimu, ne tik vyresni, bet ir jaunesni asmenys pabrėžė tarpetninių (etninės daugumos ir mažumos) santykių politizavimą (Frėjutė-Rakauskienė, Klumbytė, Marcinkevičius, Šliavaitė 2018), o ši įtampa galėjo atsispindėti ir ortodoksų bendruomenėje. Pasak šiai grupei atstovaujančių informantų, nereikia vadovautis stereotipine nuomone, kad jei Lietuvos ortodoksų arkivyskupija pavaldi Maskvos patriarchatui, tai ji yra „prorusiška“. Jie pabrėžė ortodoksų bendruomenės etninę ir kalbinę įvairovę bei jos skirtumus nuo ROB ir nelaikė savęs „svetimšaliais“ ar „naujokais“ Lietuvoje, akcentuodami ir pagrindiniu argumentu pateikdami 800 metų ortodoksų religijos ryšį su Lietuva bei vietinės ortodoksų tradicijos vystymą.

IŠVADOS

Apibendrinant galima teigti, kad, nors Maskvos patriarchatui pavaldžios Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos bendruomenės daugumą sudaro rusai, Lietuva nėra „etnodoksijos“ (Karpov ir kt. 2012) arba glaudaus ryšio tarp religijos (stačiatikybės) ir etninės priklausomybės (rusiškumo) atvejis. Ortodoksų bažnyčios Lietuvoje kaip „rusų tautinio dvasingumo, kultūros ir valstybingumo saugotojos“ (Filatov, Lunkin 2010) vaidmuo aktualus ne visai Lietuvos ortodoksų bendruomenei. Kaip rodo šio tyrimo duomenys, kita dalis informantų neigia visuomenės primetamą viešajame diskurse Lietuvos ortodoksų bendruomenei dėl pavaldumo Maskvos patriarchatui ryšį su rusiškumu, Rusijos politika ir „rusų pasauliu“ bei pabrėžia ortodoksų bendruomenės etninę ir kalbinę įvairovę bei jos skirtumus nuo Rusijos ortodoksų bažnyčios. Šiuo atveju, ortodoksų bendruomenės nariai kratosi „svetimšalių“ ar „naujų“ etiketės ir akcentuoja 800 metų trunkantį ryšį su Lietuva ir vietos tradicijos puoselėjimą.

Atlikto tyrimo (kokybiniai interviu ir spaudos analizė) duomenys leidžia išskirti keletą pagrindinių požiūrių, atspindinčių etniškumo ir religijos santykio sampratą Lietuvos ortodoksų bendruomenėje. Pirmiausia akcentuojamas ortodoksų religijos universalumas, daliai tikinčiųjų ortodoksų Lietuvoje suvokiant savo religiją kaip sujungiančią įvairias rusakalbes etnines grupes (rusus, baltarusius, ukrainiečius ir kt.) ir kartu svarbesnę nei etniškumas ar etninė tapatybė. Antra – rusų etninė tapatybė tiesiogiai siejama su ortodoksų tikėjimu ir ritualais bei atspindi „simbolinio“ religingumo (Gans 1994: 585) sampratą, kai religija dalies tikinčiųjų kultūriškai siejama su rusiškumu ir įvairių institucijų (pradinių mokyklų, religinių nevyriausybinų organizacijų) vaidmeniu jungiant rusiškumo ir stačiatikybės elementus. Trečia – pasisakoma prieš religijos ir etniškumo sąsajų politizavimą, sutelkiant dėmesį į galias stačiatikybės šaknis Lietuvoje ir vietinę (LDK) ortodoksų tradiciją.

Kadangi šis tyrimas buvo atliktas iki 2022 m. vasario 24 d. Rusijos pradėto karo prieš Ukrainą ir Maskvos patriarcho Kirilo išreikštos paramos šiam karui, kurie išprovokavo iš pradžių Ortodoksų bažnyčios Lietuvoje dvasininkų vidaus konfliktą ir dalies jų pašalinimą iš Maskvos patriarchatui pavaldžios Lietuvos ortodoksų vyskupijos dvasininkijos gretų, o vėliau paskatino visuotiniam Konstantinopolio patriarchatui pavaldžios ortodoksų struktūros (egzarchato) Lietuvoje įkūrimą, galima kelti prielaidą, kad požiūris į ortodoksų religiją kaip į universalią religiją, kuri atvira dialogui tarp skirtingų kultūrų (etninių grupių, kalbų), artimiausiais metais įgis didesnę svarą tarp abiem jurisdikcijoms (Maskvos ir Konstantinopolio) priklausančių ortodoksų bendruomenių.

Literatūra

1. Adams, W. C. 2015. 'Conducting Semi-structured Interviews', in *Handbook of Practical Program Evaluation*, eds. K. E. Newcomer, H. P. Hatry and J. S. Wholey. Josse-Bass. A Wiley Imprint, 492–505.
2. Ambrozaitienė, D.; Balandienė, R.; Nikiforova, N.; Norušienė, E.; Onichovska, E.; Vaitiekūnienė, V.; Važnevičiūtė, J.; Vildžiūnienė, A. (sud.) 2013. *Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
3. Baronas, D. 2001. „Stačiatikiai“, iš *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila. Vilnius: Aidai, 674–689.
4. Barry, D. M. 2020. 'The Relationship Between Religious Nationalism, Institutional Pride, and Societal Development: A Survey of Postcommunist Europe', *Journal of Developing Societies* 36(1): 77–94.
5. Barth, F. 1969. 'Introduction', in *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, ed. F. Barth. Bergen-Oslo: Universitets Forlaget; London: George Allen & Unwin, 9–38.
6. Brubaker, R. 2004. *Ethnicity Without Groups*. USA: President and Fellows of Harvard College.
7. Brubaker, R.; Cooper, F. 2000. 'Beyond Identity', *Theory and Society* 29: 1–47.
8. Campbell, H. 2017. 'Surveying Theoretical Approaches Within Digital Religion Studies', *New Media & Society* 19(1): 15–24.
9. Demerath III, N. J. 2000. 'The Rise of "Cultural Religion" in European Christianity: Learning from Poland, Northern Ireland, and Sweden', *Social Compass* 47(1): 127–139.
10. Eid, P. 2007. *Being Arab. Ethnic and Religious Identity Building Among Second Generation Youth in Montreal*. Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen's University Press.
11. Fajfer, L. 2019. 'Religious Outlook in Times of Deep Mediatization: A Case Study of the Print Media of the Russian Orthodox Church in Great Britain and Ireland', *Mediatization Studies* 3: 37–52.
12. Filatov, S., Lunkin, R. 2010. "My Father's House has Many Mansions": Ethnic Minorities in the Russian Orthodox Church, *Religion, State & Society* 38(4): 361–378.
13. Frėjūtė-Rakauskienė, M. 2022. „Etninis ir religinis identiteto dėmuo ir jų sąsajos lenkų ir rusų religinių organizacijų veikloje“, iš *Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai*. M. Frėjūtė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius, K. Šliavaitė. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas, 171–210.
14. Frėjūtė-Rakauskienė, M.; Marcinkevičius, A.; Šliavaitė, K. 2022. *Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai*. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas.
15. Frėjūtė-Rakauskienė, M.; Klumbytė, N.; Marcinkevičius, A.; Šliavaitė, K. 2018. *Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetniniėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras / BALTO print.
16. Gans, H. J. 1994. 'Symbolic Ethnicity and Symbolic Religiosity: Towards a Comparison of Ethnic and Religious Acculturation', *Ethnic and Racial Studies* 17(4): 577–592.
17. Yuval-Davis, N. 2006. 'Belonging and the Politics of Belonging', *Patterns of Prejudice* 40(3): 197–214.
18. Jacobson, J. 1997. 'Religion and Ethnicity: Dual and Alternative Sources of Identity Among Young British Pakistanis', *Ethnic and Racial Studies* 20(2): 238–256.
19. Jakobson, V.; Iljina, J. 2002. 'The Role of the Minority Press in the Process of Integration', in *The Challenge of the Russian Minority*, eds. M. Lauristin and M. Heidmets. Tartu: Tartu University Press, 295–304.
20. Karpov, V.; Lisovskaya, E.; Barry, D. 2012. 'Ethnodoxy: How Popular Ideologies Fuse Religious and Ethnic Identities', *Journal for the Scientific Study of Religion* 51(4): 638–655.
21. Karo pabėgėliai iš Ukrainos. 2024. Oficialiosios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/ukraine-dashboards> (žiūrėta 2024 02 09).
22. Kilp, A.; Pankhurst, J. G. 2013. 'The Political Role of the Russian Orthodox Church', in *Russian Federation 2013: Short-term Prognosis*, eds. K. Tüür and V. Morozov. Tartu: University of Tartu Press, 40–42.
23. Kim, R. Y. 2011. 'Religion and Ethnicity: Theoretical Connections', *Religions* 2(3): 312–329.
24. Knott, E.; Rao, A. H.; Summers, K.; Teeger, Ch. 2022. 'Interviews in the Social Sciences', *Nature Reviews Methods Primers* 2(73): 9–10.
25. Korzeniewska, K. 2013. „Vietinis“ (tutejszy), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose)“, *Etniškumo studijos* 2: 149–179.
26. Laukaitytė, R. 2003. *Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

27. Lietuvos Respublikos vyriausybės ir Visuotinio patriarchyto susitarimas dėl bendradarbiavimo. 2023. Prieiga per internetą: <https://www.ortodoksas.lt/2023/03/sutartisLTOEC.html> (žiūrėta 2024 03 12).
28. Leončikas, T. 2007. *Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas / Eugrimas.
29. Marcinkevičius, A. 2012. „Etninių grupių konstravimas Sovietų Sąjungos gyventojų surašymuose: rusų vaizdinio Lietuvoje aspektai“, *Etniškumo studijos* 1–2: 51–70.
30. Marcinkevičius, A.; Frėjutė-Rakauskienė, M. 2021. „Rusų emigracijos iš Lietuvos priežastys: tyrimų apžvalga, spaudos ir interviu duomenų analizė“, *Informacijos mokslai* 91: 59–82.
31. Marcinkevičius 2023. „Etniškumas, pasirinkimai ir atmintis spaudos konstruojamuose pasakojimuose: Lietuvos rusai ir lenkai“, iš *Lietuvos valstybingumo atkūrimas tautinių mažumų perspektyvoje: etniškumas, įtrauktis, pasirinkimai*, K. Šliavaitė, M. Frėjutė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas, 67–116.
32. Marcinkevičius, A.; Kaubrys, S. 2003. *Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918–1939*. Vilnius: Vaga.
33. Mitchell, C. 2006. ‘The Religious Content of Ethnic Identities’, *Sociology* 40(6): 1135–1152.
34. Oficialiosios statistikos portalas. Lietuvos Respublikos 2021 m. gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Tautybė, gimtoji kalba ir tikyba. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/2021-gyventoju-ir-bustu-surasymo-rezultatai/tautybe-gimtoji-kalba-ir-tikyba> (žiūrėta 2024 05 03).
35. Paert, I. 2016. ‘Memory of Socialism and the Russian Orthodox Believers in Estonia’, *Journal of Baltic Studies* 47(4): 497–512.
36. Petrušauskaitė, V.; Pilinkaitė Sotirovič, V. „Rusai Lietuvoje: etninės grupės raida ir socialinės integracijos iššūkiai 2001–2011 m.“, *Etniškumo studijos* 1–2: 14–50.
37. Potts, R. D. 2016. ‘The Triad of Nationality Revisited: The Orthodox Church and the State in Post-Soviet Russia’, *Honors College* 408. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.library.umaine.edu/honors/408> (žiūrėta 2024 02 09).
38. Rimestad, S. 2012. ‘Modernising Church Life: The Case of the Interwar Orthodox Churches in Estonia and Latvia’, *Religion, State & Society* 40(3–4): 301–315.
39. Savukynas, V. 2003. „Etnokonfesiniai santykiai Pietryčių Lietuvoje istorinės antropologijos aspektu“, *Kultūrologija* 10: 80–98.
40. Schröder, I. W.; Petrušauskaitė, V. 2013. ‘Pluralism of Traditions in a Catholic Majority Society: Catholic Hegemony vis-à-vis Nationalism and Ethnic Experience’, *Etniškumo studijos* 2: 69–81.
41. Šliavaitė, K. 2022. „Lenkai – katalikai, rusai – stačiatikiai?“ Etniškumo ir religijos sąsajos bendrojo ugdymo mokyklose lenkų ir rusų mokomąja kalba“, iš *Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai*, M. Frėjutė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius, K. Šliavaitė. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas, 135–170.
42. Šnavičienė, I. 2005. „Unitų Bažnyčios valdymas Rusijos imperijoje 1796–1839 m.“, *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis* 26: 255–270.
43. Šliavaitė, K.; Frėjutė-Rakauskienė, M. 2022. „Kintančių bendrumo ribų kontūrai: etniškumo ir religijos sąsajos tyrimo dalyvių požiūriu“, iš *Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai*, M. Frėjutė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius, K. Šliavaitė. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas, 95–134.
44. Vihalemm, T.; Jakobson, V. 2011. ‘Representations of the Past in the Russian-language Press: „Own“ or Diaspora Memory?’, *Nationalities Papers* 39(5): 705–731.
45. Warhola, J. W.; Lehning, A. 2007. ‘Political Order, Identity, and Security in Multinational, Multi-religious Russia’, *Nationalities Papers* 35(5): 933–957.
46. Лаукайтите, Р. 2018. “«Этническая черта» православия в Литве в XIX–XX вв.», iš *Православие в Прибалтике: религия, политика, образование 1840-е–1930-е гг.*, ред. И. Пярт. Тарту: Изд-во Тартусского университета, 181–203.

MONIKA FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, ANDRIUS MARCINKEVIČIUS

The Orthodox Church in Lithuania: Believers' Identities and Changes in the Geopolitical Context

Summary

The article analyses the ethnic and religious identities of believers in the Orthodox Archdiocese of Lithuania, which is under the Moscow Patriarchate. The historical factors that determine the nature and interaction of these identities, as well as contemporary demographic, social and geopolitical aspects, are also studied in the article. The analysis is based on qualitative interviews conducted between 2019 and 2021 with different age and gender Orthodox Russians or Russian-speakers of mixed identity and representatives of the Orthodox Church (clergy) and religious organisations, as well as texts from the official archdiocesan magazine *Vestnik* (2012–2022). It was revealed that the close historical ties with Russia, the Russian ethnic identity and the Russian Orthodox tradition were important for this Orthodox community members in Lithuania, but a significant part of them identified with the universal (Byzantine) and/or local (Grand Duchy of Lithuania) Orthodox traditions. The community faced the challenge of adapting to the contemporary Lithuanian society during the ongoing socio-demographic and political processes, such as assimilation, mixed families, use of the Lithuanian language and geopolitical changes.

Keywords: Orthodox Church in Lithuania, ethnicity, language, ethno-religious identity